

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ, ТЕОРІЇ, ПРАКТИКИ ПРАВА

УДК 341:34.05

<https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-5-11>

Вікторія Горбонос

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор філософії у галузі права, старший викладач кафедри фундаментальних і
приватно-правових дисциплін
e-mail: v.horbonos@vspu.edu.ua

Тетяна Кронівець

Вінницький державний педагогічний університету імені Михайла Коцюбинського,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри фундаментальних і
приватно-правових дисциплін
e-mail: tetiana.kronivets@vspu.edu.ua

КОНТРОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПИТАННЯХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА НЕПОРУШНОСТІ ПРАВ ДИТИНИ

У статті проведено аналіз існуючих європейських інституцій та механізмів міжнародного захисту прав дитини. Проаналізовано загальнодоступну інформацію, статистичні данні, офіційні веб-сторінки та актуальне вітчизняне та зарубіжне законодавство щодо правового регулювання захисту, забезпечення та непорушності прав неповнолітніх осіб, як одного з найбільш важливих напрямів для створення безпечного, цивілізованого і здорового суспільства. Вивчено основні аспекти діяльності Європейського Суду з прав людини.

У роботі підкреслено важливість захисту прав дитини, як однієї з найменш захищених категорій населення, чиє життя на пряму залежить від дорослих, які створюють світ та умови, в яких зростатиме та виховуватиметься особистість, що будуватиме майбутнє.

Автори вважають, що тема статті є особливо актуальною для осіб, чия діяльність безпосередньо пов'язана з дітьми, викладачів, вчителів, соціальних працівників тощо, а також для загального розуміння дієвих інструментів захисту прав дитини на прикладі міжнародного досвіду. Наголошують, що національне законодавство потребує доопрацювання та створення більш ефективних практичних механізмів у досліджуваній сфері.

Авторами розглянуто базові міжнародні механізми права, що забезпечують права неповнолітніх, а саме: Дитячий фонд ООН, Комітет ООН по правам дитини, Всесвітня організація охорони здоров'я, Організація Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури, а також інші вагомні міжнародні інституції.

Ключові слова: захист прав дитини, Європейський Суд з прав людини, європейські інституції захисту, права неповнолітніх, Стратегія ЄС із захисту прав дитини.

Viktoriia Horbonos, Tetiana Kronivets

SUPERVISION OF EUROPEAN INSTITUTIONS IN ISSUES OF PROVIDING AND INVIOABILITY CHILDREN'S RIGHTS

The article analyzes existing European institutions and mechanisms of international protection of children's rights. Publicly available information, statistical data, official web pages and current domestic and foreign legislation regarding the legal regulation of the protection,

© Горбонос В., Кронівець Т.

provision and inviolability of the rights of minors, as one of the most important directions for creating a safe, civilized and healthy society, were analyzed. The main aspects of the activity of the European Court of Human Rights have been studied.

The work emphasizes the importance of protecting the rights of the child, as one of the least protected categories of the population, whose life directly depends on the adults who create the world and the conditions in which the individual who will build the future will grow and be educated.

The authors believe that the topic of the article is particularly relevant for persons whose activities are directly related to children, teachers, teachers, social workers, etc., as well as for a general understanding of effective tools for the protection of children's rights based on the example of international experience. It is emphasized that the national legislation needs to be revised and more effective practical mechanisms in the researched area should be created.

The authors considered the basic international mechanisms of law that ensure the rights of minors, namely: the United Nations Children's Fund, the United Nations Committee on the Rights of the Child, the World Health Organization, the United Nations Organization for Science, Education and Culture, as well as other important international institutions..

Key words: protection of children's rights, European Court of Human Rights, European protection institutions, rights of minors, EU Strategy for protection of children's rights.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях війни на теренах нашої держави надважливого значення має дієвість механізму захисту прав людини, у тому числі і дітей, що особливо страждають від подій, які спричинило вторгнення російської Федерації на територію нашої держави. Переслідуючи мету створити безпечне, розвинене та цивілізоване суспільство, особливо важливо звертати увагу на аспекти, які стосуються найменших громадян. Адже саме вони створюватимуть нове післявоєнне прогресивне суспільство у дусі європейських цінностей, міжнародного співробітництва, поваги один до одного, миру та гармонії. Працюючи зі справами, пов'язаними із захистом та реалізацією прав дитини, важливо змістовно ознайомитися та розібратися в існуючому законодавстві, а також успішній практиці інших країн. Оскільки будь-який процес оптимізації повинен мати відповідне правове, матеріальне та теоретичне підґрунтя.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Основні аспекти обраної теми відображені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, науковців і практиків, серед яких: В.М. Стешенко [26], П.І. Пархоменко [24], Л.В. Красицька [22] тощо. Якщо говорити про дослідження механізмів захисту прав дитини у різних аспектах, у своїх дослідженнях В.В. Горбонос та Т.М. Кронівець розкривають питання захисту прав дитини у судово-експертній діяльності, підтримку українських дітей вищими навчальними закладами іноземних країн, для можливості реалізації ними свого права на освіту [11], О.Ф. Мельничук, О.І. Яременко, Т.М. Кронівець, Н.М. Опольська, Т.К. Оверковська [8] у своїх статтях системно аналізують захист прав дитини в умовах збройного конфлікту, Т.М. Кронівець аналізує питання захисту прав та підтримці дітей з інвалідністю [23], у спільному дослідженні з І.С. Одобецької та В.В. Кононенко піднімають питання захисту прав дитини в умовах війни [21]. Проте практичному аспекту діяльності європейських та національних інститутів забезпечення прав неповнолітніх надалі необхідне ґрунтовне дослідження з метою удосконалення існуючої системи.

Мета статті. Мета дослідження полягає в проведенні комплексного аналізу існуючих європейських інституцій та механізмів міжнародного захисту прав дитини, для подальшого застосування у правовому полі української держави держави.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до дітей, забезпечення їх прав та свобод – є одним із факторів, за яким оцінюється рівень гуманності, цивілізованості та розвиненості суспільства у державі. Цей напрямок є пріоритетним в Україні. Повноцінний захист непорушності прав дитини є безпосереднім зобов'язанням будь-якої держави. Вони є загально визнаною європейською нормою, яку у свою чергу визнає і наша держава.

Звичайно, існуюча система та стан речей формувались протягом десятиліть трансформацій, конференцій, міжнародних домовленостей. Однією з таких є договір, що посідає основоположне місце в системі міжнародних документів зазначеного напрямку – Женевська Конвенція з прав дитини [8], прийнята Лігою націй пів століття тому. Чимало документів було розроблено ООН, наприклад, Декларацію прав дитини (1959) [13], Конвенцію про права дитини (1989) [19], яка справедливо вважається багатьма вченими своєрідною дитячою конституцією. Радою Європи і Гаазькою конференцією з міжнародного приватного права було також розроблено ряд важливих документів щодо захисту прав неповнолітніх, до яких приєдналась і Україна, проте лише після того, як виборола свою незалежність у 1991 році. Цими документами регулюються питання сімейних відносин, взаємодії батьків та дітей, як щодо матеріальних, так і нематеріальних цінностей [26]. Серед багатьох міжнародних документів, що у свій час стали досягненням на шляху створення системи гідного захисту прав дітей, варто відзначити також наступні:

- Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах, 1946 р. [17] – важлива тим, що регламентувала часові обмеження нічної праці неповнолітніх на непромислових роботах;
- Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, 1956 р. [20] – започаткувала спрощену процедуру стягнення аліментів на користь дитини;
- Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975 р. [14] – захищає дітей поза шлюбом від дискримінації надання прав та свобод відносно до дітей, чії батьки у шлюбних відносинах;
- Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, 1993 р. [16] – регулює міжнародне усиновлення;
- Конвенція про контакт з дітьми, 2003 р. [18] – захищає право дитини спілкуватись у на засадах рівності з кожним із батьків, не залежно від факту окремого проживання;
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р. [21] – захищає прав дітей, які стали жертвами сексуального насильства та сексуальної експлуатації;
- Декларація прав дитини, 1959 р. [13] – гарантує недискримінаційне на будь-яких підставах рівне право усіх дітей на гідні умови та розвиток.

Особливе місце серед документів щодо захисту прав неповнолітніх визнається все ж Конвенція ООН про права дитини [19]. Саме вона є основоположним документом у цій сфері. Ратифікуючи Конвенцію, країна зобов'язується гармонізувати своє законодавство відповідно до вимог документу. Окрім того, існує спеціальний Комітет ООН з прав дитини [2], який займається моніторингом та вповноважений направляти рекомендації і застереження конкретного характеру. Україна стала частиною Конвенції 1991 року. Фактично його основною метою, окрім моніторингу за дотриманням положень Конвенції державами-учасницями, є сприяння непорушності та поширенню цінностей, закладених у Конвенції. За необхідності, індивідуальні особи, а також групи осіб можуть подавати до Комітету заяви про факт порушення положень Конвенції. Проте цим правом можуть скористатися лише особи, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці.

На території України також діють такі європейські організації, що займаються захистом та дослідженням прав дітей, або сприяють цьому:

- Рада Європи (Council of Europe)
- Європейська фундація прав людини (European Human Rights Foundation)
- Всесвітня асоціація «Школа – територія миру» (The World Association for the School as an instrument of Peace (EIP))
- Європейський культурний фонд (European Cultural Foundation)
- ЮНІСЕФ – Великобританія; Фонд порятунку дітей (UNICEF – UK; Save The Children Fund) [3].

Для кращого розуміння існуючих механізмів варто зупинитись на деталізації

окремих інституцій.

Особливе місце займає Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), оскільки займає лідируючу позицію у цьому напрямку. Ціль інституції – надання необхідної підтримки дитині від народження і до дорослого життя. ЮНІСЕФ має міцну підтримку організацій, органів державної влади, закладів освіти та охорони здоров'я. Основна мета – підтримувати дитину шляхом захисту її прав. Окрім того, Фонд підтримує велика кількість волонтерів, які надають наукову, фінансову, організаційну підтримку для ліквідації проблем у середовищі дітей. У Києві представництво інституції з'явилося 1997 року. У своїй діяльності інституція охоплює величезну кількість програм та напрямів діяльності. Зупинимось на основних:

1) *харчування*

На жаль, сьогодні майже кожна четверта дитина віком до п'яти років відстає у зрості через недоїдання. Ця проблема гальмує розвиток із руйнівними наслідками для цілих націй – притуплює інтелект, знижує продуктивність і увічнює бідність.

Під керівництвом ЮНІСЕФ створений Глобальний кластер з питань харчування (GNC) – партнерська група, що складається з міжнародних некомерційних організацій, установ ООН, донорів та інших установ. GNC працює в понад 22 країнах, які стикаються з різними формами гуманітарних проблем. Завдяки щедрій гуманітарній допомозі ЄС і стратегічній підтримці ЮНІСЕФ надав мільйонам дітей життєво необхідну харчову допомогу в надзвичайних ситуаціях, зокрема в Центральнопівденноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Мадагаскарі, Судані, Венесуелі та Ємені.

ЮНІСЕФ у партнерстві з ЄС виділяють сотні мільйонів євро для надання підтримки харчування, яка складається з дев'ятнадцяти різних дій у сімнадцяти різних країнах у період з 2014 по 2018 роки. Наприклад, у Лаоській Народно-Демократичній Республіці співпраця між ЄС і ЮНІСЕФ у сфері харчування почалася в 2011 році з Ініціативи безпеки харчування матерів і маленьких дітей в Азії. Цей проект заклав основи для Партнерства для покращеного харчування (PIN) 2016-2021. Програма підтримує уряд Лаосу в покращенні стану харчування жінок і дітей країни, а також у зміцненні управління харчуванням і розширенні заходів, які виявилися успішними в невеликих масштабах [11];

2) *освіта*

Без доступу до освіти покоління дітей, які живуть у конфлікті, виростатиме без навичок, необхідних для розвитку своїх країн та економіки, що погіршить і без того погані умови життя цих дітей та їхніх сімей.

Ця програма спрямована на те, щоб кожна дитина навчалася. Здійснюється забезпечення безпеки та навчання дітей під час надзвичайних ситуацій.

ЮНІСЕФ тісно співпрацює щодо довгострокових освітніх програм з Генеральним директором Європейського Союзу з питань міжнародного партнерства (DG INTPA) і Генеральним директором з питань сусідства та переговорів про розширення (DG NEAR).

Станом на 2021 рік здійснена робота над 32 проектами, пов'язаними з освітою протягом періоду 2014-2018 років, що дало змогу дітям у всьому світі повністю розкрити свій потенціал через освіту. Крім того, партнерство тісно співпрацює з урядами для зміцнення та кращого оснащення існуючих систем освіти. Наприклад, через Регіональний цільовий фонд ЄС у відповідь на кризу в Сирії, приблизно 3,3 мільйона сирійських дітей, які зараз проживають у сусідніх країнах, отримали освітню підтримку від ЮНІСЕФ [7];

3) *захист дітей*

Кожна дитина заслуговує на те, щоб жити гідно та захищено від насильства. Здійснюється захист дітей, які потрапили у конфлікт/катастрофу. Разом із гуманітарною допомогою ЄС, ЮНІСЕФ надає фінансову допомогу для підтримки доступу дітей до освіти за допомогою таких програм, як, наприклад, проект Conditional Cash Transfer for Education (CSTE) у Туреччині, який допомагає дітям-біженцям отримати доступ до формальної та неформальної школи [3].

4) *здоров'я*

Підвищення рівня виживання та покращення здоров'я дітей у світі через напрямок

діяльності «Вода, санітарія та гігієна (WASH)». Здійснюється забезпечення доступу до безпечної води та санітарії [9].

5) міграція

Захист дітей, позбавлених батьківських прав на шляху до безпечного місця. ЮНІСЕФ і Європейський Союз зосереджуються на забезпеченні доступу до якісних послуг із захисту дітей, які залишилися без батьківщини, без супроводу, розлучених і вразливих дітей, а саме надання якісних послуг із захисту. Відбувається здійснення колективних зусиль урядів, громад і приватного сектору, щоб надати дітям, позбавленим батьківських прав, доступ до освіти та медичних послуг, а також до притулку, харчування, води та санітарії. Основні програми захисту ЄС та ЮНІСЕФ включають підтримку приймаючих громад для сприяння інтеграції переміщених дітей. Наприклад ЮНІСЕФ та ЄС тісно співпрацювали над діяльністю із захисту дітей у Йорданії, Лівані та Туреччині в рамках Регіонального цільового фонду ЄС у відповідь на кризу в Сирії [10].

Загалом, робота ЮНІСЕФ зосереджена на тому, щоб кожна дитина мала рівні шанси на світле майбутнє – як у Європі, так і в усьому світі. Серед іншого, також підтримує «Ініціативу в центрі уваги» ЄС, яка була заснована з метою протидії та усунення всіх форм насильства щодо жінок і дівчат.

Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) – інституція, що надає можливість реалізувати право на справедливе правосуддя та виступає захистом основних прав та свобод дітей. Національні суди України широко використовують практику ЄСПЛ, стосовно захисту прав людини.

Цікавою та важливою інституцією є Європейська мережа омбудсменів у справах дітей (ENOC) [5]. Вона об'єднує незалежні офіси, які були створені в європейських країнах для просування основних прав дітей.

Також з метою захисту прав неповнолітніх у країнах ЄС діє Eurochild [4] – це мережа організацій та осіб, які працюють з дітьми та для дітей у Європі, заснована ними у 2004 році. Попередньо ці організації працювали разом у європейському відділенні Міжнародного форуму з добробуту дітей. Мета – щасливе та здорове юне покоління. Вона має представництва у 37 країнах та налічує близько 200 учасників. Особлива увага приділяється знедоленим та малозабезпеченим дітям. Ця мета досягається шляхом безпосереднього впливу на політику, постійного обміну практиками, проведенням різноманітних досліджень. В процесі своєї діяльності практикують залучення дітей.

Одним із важливих досягнень Eurochild став її внесок у Рекомендацію Європейської Комісії 2013/112/EU [15] щодо інвестування в дітей. Eurochild також підтримує роботу Ради Європи та Комітету ООН з прав дитини.

Наведений у статті перелік європейських інституцій, діяльність котрих пов'язана із захистом прав неповнолітніх не є вичерпним. Підсумовуючи вищезазначене, Європейський Союз є чудовим прикладом для дослідження інституцій захисту прав дитини. Усі діти заслуговують на можливість бути щасливими та здоровими, безпечно досліджувати свій світ і повністю розкрити свій потенціал. Саме з цією метою створюються подібні інституції, здійснюються наукові та практичні дослідження, що дозволяє проаналізувати та перейняти досвід успішно діючих механізмів обраної теми статті. Адже, коли діти не мають справедливого шансу в житті, виникає значна нерівність та несправедливість. Ця нерівність передається з покоління в покоління у замкнутому колі, що має значні економічні, політичні та соціальні наслідки, що призводить до загальної нерівності та несправедливості у світі.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що, не зважаючи на відмінність у структурі, формі та напрямках діяльності, усі незалежні установи для дітей мають деякі спільні фактори, які, ймовірно, зроблять їх ефективними. Довідник Організації Об'єднаних Націй про національні правозахисні інституції пропонує такі «фактори ефективності»:

- незалежність;
- визначена юрисдикція та відповідні повноваження;
- доступність;

- кооперація;
- оперативність;
- звітність.

Узагальнюючи все вищесказане хочемо відмітити, що правова охорона не може обмежуватися можливістю застосування встановлених законом захисних механізмів. Як дорослий, так і дитина має право самостійно обрати спосіб захисту відповідно до змісту порушеного права, характеру правопорушення та його наслідків. У свою чергу держава повинна забезпечити варіанти захисту цього права. Абсолютний захист прав, свобод і інтересів є одним із провідних напрямів діяльності будь-якої сучасної демократичної правової держави, який реалізується в усіх суспільно важливих сферах. З метою виконання цього завдання і створюються такі спеціальні інституції, яким делеговано сукупність повноважень для виконання поставлених завдань. У свою чергу, вивчення досвіду інших держав дозволяє розширювати кругозір та сприяти утворенню прогресивних засобів, як стосовно захисту та непорушності прав неповнолітніх, так і стосовно інших важливих питань.

Список використаних джерел:

1. Child protection. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <http://www.unicef.org/eu/child-protection> (date of access: 05.11.2023).
2. Committee on the Rights of the Child. *OHCHR*. URL: <http://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc> (date of access: 05.11.2023)
3. Education. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/education> (date of access: 05.11.2023).
4. Establishment of an International Children's Emergency Fund. Adopted by UN General Assembly Resolution 57(I) of 11 December 1946. *United Nations Digital Library System*. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/UN_resolutions_UNICEF_1940s.pdf (date of access: 10.11.2023).
5. Eurochild – Putting children at the heart of Europe. *OHCHR*. URL: https://eurochild.org/uploads/2021/07/Eurochild-statutes-EN_as-approved-by-GA-17-June-2021.pdf (date of access: 26.10.2023).
6. European Network of Ombudspersons for Children (ENOC) - Niccy. *Niccy*. URL: <http://www.niccy.org/what-we-do/childrens-rights/european-network-of-ombudspersons-for-children-enoc/> (date of access: 14.11.2023).
7. Health. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/health> (date of access: 05.11.2023).
8. Melnychuk O., Yaremenko O., Kronivets T., Opolska N., Overkovska T. Protecting the rights of children in the armed conflict: the tasks before the state government / O. Melnychuk et al. *Revista Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, no. 60. P. 32–38. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2022.60.12.3> (date of access: 11.11.2023).
9. Migration. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/migration> (date of access: 05.11.2023).
10. Nutrition. Unicef for every child. Unicef and European Union. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/eu/nutrition> (date of access: 05.11.2023).
11. Горбонос В. В., Кронівець Т. М. Правове регулювання судово-експертної діяльності в контексті захисту прав дитини: національний та європейський досвід. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». № 12. 2022. С. 3–18. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-12-8486> (дата звернення: 05.10.2023).
12. Декларація прав дитини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1959 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 01.11.2023).
13. Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ETS N 85): Конвенція Ради Європи від 15.10.1975 р. № ETS85 : станом на 14 січ. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_568#Text (дата звернення: 05.11.2023).
14. Інвестиції у дітей: розірвати коло неблагополуччя. Реферативний огляд

європейського права. *Міністерство соціальної політики України ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»*. 2013. С. 160. URL: <https://instzak.com.ua/wp-content/uploads/DOC/center-of-translations/29-30.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

15. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 29.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text (дата звернення: 05.11.2023).

16. Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах № 79 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 09.10.1946 р. № 79 : станом на 29 груд. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_126#Text (дата звернення: 05.11.2023).

17. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) (укр/рос) : Конвенція Ради Європи від 15.05.2003 р. № ETSN192 : станом на 20 верес. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text (дата звернення: 05.11.2023).

18. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.11.2023).

19. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.06.1956 р. : станом на 20 лип. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_425#Text (дата звернення: 05.11.2023).

20. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція Ради Європи від 25.10.2007 р. : станом на 20 черв. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 05.11.2023).

21. Кононенко В.В., Кронівець Т.М., Одобецька І.С. Правове забезпечення інтересів дітей в умовах воєнного стану. Захист прав дітей в умовах війни. *Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Вінниця. 2022. С. 20-29. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/kruglii_stil_17_travnua_2022.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

22. Красицька Л.В. Захист сімейних прав дитини Європейським Судом з прав людини. *Вісник Донецького національного університету. Сер. В. Економіка і право*. 2011. Вип. 2. С. 263-267.

23. Кронівець Т. Правові засади інформаційного забезпечення інклюзивної освіти в Україні. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії*. зб. тез. доп. 2016. С. 27-28.

24. Пархоменко П. І. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та права дитини. *ACADEMIA*. 2022. 76 с. URL: <https://www.academia.edu> (дата звернення: 05.11.2023).

25. Права дитини: європейський досвід. *ПАІС*. Львів. 2007. С. 35–36.

26. Стешенко В. М.. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір. *Навч. Посіб. 2-ге вид., змінене*. Право. Харків. 2019. 392 с.